

Lastovski odred u Stonskom primorju

(na osnovu zabilježaka i sjećanja)

Veče 6. septembra 1944. na Lastovu bilo je ispunjeno normalnom pripravnosću. Svaki je obavljao svoj posao, stráže su na svojim mjestima, a naoružani motorni drveni čamci i brodovi dolazili su i odlazili svojim pravicima. Tiho i ugodno veče. Mrak je pao nad otokom i pučinom. U prostorijama Lastovskog odreda slušale su se radio-vijesti. Bilježili su se podaci i odmah su se obrađivali i sastavljale vijesti da se ujutro rano mogu odaslati borcima na položaje. Nakon vijesti mnogi borci pripremali su se na počinak, kad najednom odjeknuli su rafali puškomitraljeza i razliježali su se pucnji iz pušaka s utvrđenih položaja, sve veća i veća paljba. U zgradi Lastovskog odreda nije bilo telefona, nije se znalo što se događa dok puščana i mitraljeska paljba odjekuje. Svi su se borci našli za tren ispred zgrade opremljeni čekajući obavijest. I došla je brzo iz komande mjesta koja se nalazila u obližnjoj zgradi na uzvišenju, ali vesela i iznenađujuća obavijest: »Crvena armija došla je na našu granicu i sastala se s borcima Narodnooslobodilačke vojske. — »Hurra!« Prolamali su se glasovi popraćeni pucnjavom i uzvicima: »Živio vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito!«, »Živjelo bratsvo i jedinstvo naših naroda!« . . . Borci se grle i ljube. Nastaje pjesma, pucnjava, pravo veselje. Za vrlo kratko vrijeme svi su se borci, osim onih na stražarskim mjestima i pripremljenim odjeljenjima, našli ispred Doma kulture, zajedno s borcima drugih jedinica. Dvorana je časikom bila puna boraca, stanovništva i pionira (školska djeca). Komandant Grupe južno dalmatinskih otočkih odreda major Bepo Marinković održao je vatreni govor koji je više puta prekidano burnim poklicima. Istakao je važnost događaja i daljnje zadatke borbe do konačnog uništenja neprijatelja i potpunog oslobođenja Jugoslavije. Izlaskom iz dvorane formirala se povorka koja je krenula kroz mjesto i glavnom cestom pored mjesta. Razliježali su se poklici, pjesme su budile oduševljenje i davale izliv rodoljubivim osjećajima, a sa svih strana razliježala se grmljavina paljbe lakog oružja u rukama boraca. Svi su davali odušak raspoloženju i izražaj uspjeha zajedničke borbe protiv fašizma za oslobođenje naše domovine i svih slobodoljubivih naroda u svijetu, izražavali su želju za skorom pobjedom, za slobodni i mirni razvitak čovječanstva. Veselje je potrajalo dugo u noć. Pioniri su se brzo snašli. Napravili su baklje (drške sa kutijama punih smjese za gorenje), te uz pjesmu i poklike jurili ulicama mjesta sa svojim učiteljom drugom Šprlje. Na svim prilazima igralo se kolo. Svak se veselio i oduševljavao.

Drugog dana redovno su se izvršavale dužnosti, razni poslovi i zadaci. Znatiželjno su se očekivale vijesti o novim događajima. Svakom je bilo jasno da predstoji brza i široka akcija za konačno uništenje neprijatelja i potpuno oslobođenje zemlje. I zaista poslije podne došla je obavijest da Lastovski odred odlazi u akcije na dubrovačko područje. Borci su pozvani i užurbano je nastalo pripremanje. Komesar Marko Pecotić izjavljuje: »Odlazimo u akcije na Pelješac i Dubrovačko primorje. Ostat ćemo tamo do oslobođenja«. Poslije kraćeg vremena obavila se smotra i nastao je pokret u luku Sveti Mihovil. Došao je naoružani drveni brod (koča) koji je prihvatio borce Lastovskog odreda i u 19 sati 7. septembra zaplovio put Mljeta. U toku noći brod je pristao u uvali Poma. Dočekali su ga ljudi s otoka Mljeta koji su radili na održavanju veze. Uslijedio je odmor boraca na obalnom rubu, ali brzo i pokret drugim motornim partizanskim brodom koji je najvećom brzinom plovio u pravcu Pelješca. Pristao je u Dobru Luku gdje su se do samog mora, zaklonjeni u grmlju i kućarici, nalazili drugovi koji su održavali vezu između Pelješca i otoka. Poslije kraćeg zadržavanja boraca između zelenila i obalskog kamenjara uslijedio je pokret u 7,30 sati, lijepog sunčanog i toplog jutra 8. septembra, dosta strmom stramputicom prema uzvišenju Oštri

Vrh (573 m) i Čarović (631 m). Izlaskom na uzvišenje između najviših vrhova Krsta (512 m) i Čarović nastalo je naglo spuštanje strmim stranama preko živog pijeska i kamenjara put sela Zradeže. Iz sela je put vodio između vinograda što je borce osvježavalo i odmaralo poslije napornog uspona i spuštanja niz strme strane brda. Nastao je opet, ali blagi uspon do sela Dančanje, a time i odmor poslije napornog puta. Narod je ispunjen radošću dočekao borce odreda, priredio im ručak i počastio ih s onim što je imao u danima dosta oskudnim i teškim. Iz kuća izlazile su starije žene i ljudi, prilazili su borcima i znatiželjno s njima razgovarali, interesirali se za događaje u svijetu i kod nas, željno očekujući slom okupatora. Ugodan je bio susret, razgovor i odmor, sve do poslije podne kada je odred pozdravivši se s mještanima krenuo pored i između kuća put uzvišenja i brdovitog terena u pravcu sela Dube kod Hodilja. Pješaćeći uzvišenjima kroz makiju, mjestimično dosta gustu i visoku, borci Lastovskog odreda sastali su se s borcima Pelješčkog odreda koji je logorovao između Debelog Brda i Vukove Glavice. Veseo je bio taj susret, posjedalo se i porazgovaralo, ali kratak predah i ugodni trenuci, jer je odred nastavio pješaćenje spuštajući se strmim stranama brda prema Dubi, gdje je stigao u sumrak 8. septembra i tu noćio. Stanovnici Dube pružali su sve što su mogli da bi zadovoljili borce. Kako je bilo toplo vrijeme borci su spavali vani pred kućama, a seoska izviđačka služba budno je posmatrala sa svojih stražarskih mjesta, pored prilaza i na uzvišenjima pored sela. Osvanulo je lijepo sunčano jutro koje je pružalo divne časove odmora produžavajući se čitavog dana u hladovini ispod maslina uz plažu.

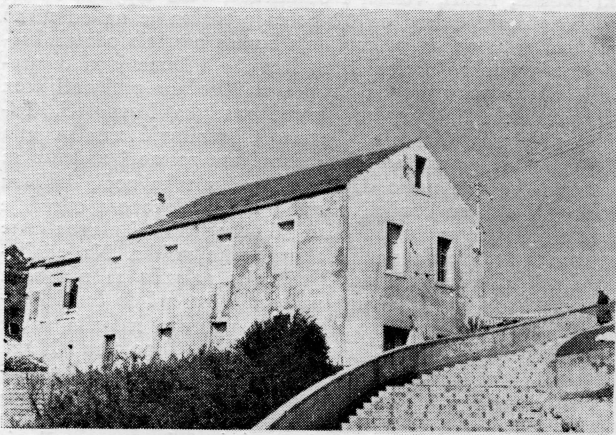
Došlo je i veče 9. septembra, koje je navijestilo pokret. Put je vodio odred pored mora između gustog mediteranskog drveća do sela Rusanj i Luke, blizu Hodilja, gdje su se nalazili njemački položaji. Vladala je tišina, opreznost i vješto prebacivanje barkom iz Luke preko Bistrine u Balinu. Terenski radnici, ribari, veslači i održavaoci veze uspješno su izvršili zadatak. Odred od 32 borca prebačen je na određeno mjesto koji je nakon prikupljanja boraca nastavio odmah kretanje u produžnoj koloni kroz šumarke i kamenjare, te prešavši glavnu cestu produžio u pravcu Visočana prolazeći kroz područje sela Smokovljani, pored zaselaka Mjenovići, Tunjica, Podgora, Zabrađe, Dolina i Branilović zaselka sela Visočani, te jugoistočno od Smokovljana zastao i zadržao se u ogradji gdje je noćio. Ujutro, kao i u toku noći, došli su odbornici koji su donijeli vijesti i nakon dogovora odred je prešao u Drenovu Dolinu blizu Visočkog Gaja i glavne ceste kojom su se kretala vozila okupatorske vojske. Na udaljenosti od tri kilometra na Oštrikovcu nalazila se njemačka baterija, kao i na Rudinama na udaljenosti tri do četiri kilometra zračne linije. Jaka njemačka uporišta nalazila su se u Dolima, Stonu, te u Čepikućima, Ošljem, Topolomu i Neum Kleku. Odred je boravio u šumici četiri dana okružen njemačkim uporištima između kojih su se vršila razna izviđanja od strane neprijatelja. Za ishranu boraca odreda brinuo se seoski NOO Visočani, a glavnu brigu oko toga vodio je Baldo Dender. Na čitavom tom području kretali su se te-

Mjesto Lastovo — desno od zvonika zgrada u kojoj se nalazila Komanda južnodalmatinskih otočkih odreda

renski radnici koji su radili na održavanju veze, kretali su se pripadnici Narodnooslobodilačke vojske i narodnooslobodilačkog pokreta i uspješno izvršavali zadatke između njemačkih položaja. U Drenovu Dolinu, gdje se nalazio Lastovski odred, dolazili su odbornici, održavali veze i kuriri iz Smokovljana, Visočana i okolnih sela: iz Zaton Dola Pero Štrbinić zvani Peranac; iz Dola Kate Đurić, Pero Klarić-Hrtica i Mato Mojaš pk. Iva; iz Visočana Ivo Dender, Baldo Dender, Stijepo Gjanović, Baldo Gjanović, Nikola Gjanović, Rade Gjanović, Ivo Devčić, Ivo Gjanović, Ivo Vojvoda, Ivo Prlender, Nikola Mrnarević, Mato Vojvoda i Nikola Špilj; iz Točionika Pero i Mijo Mihaljević i Niko Obuljen; iz Trnovice Ivo Bokun; iz Smokovljana Stijepo Katičić i Đuro Oblizalo.

Komanda odreda aktivno je radila na održavanju veza. Pregovori su vođeni sa njemačkim liječnikom u Dolima koji je sa još nekim htio putem veze preći partizanima. Ujutro 12. septembra 1944. kurir Pero Brbora iz Dola donio je izvještaj i predao ga održavaocima veze drugovima Radi Gjanoviću i Peru Milku koji su se nalazili poviše Dola u jednom vinogradu i tu ga sačekali, a ovi su o tome obavijestili rukovodstvo Lastovskog odreda. Naznačeno je da će liječnik sa tri kamiona krenuti iz Dola u pravcu Merkovića, te da će proći pored Visočana oko 20 sati. U jednom kamionu nalaziti će se sanitetski materijal. Prvi kamion davat će znakove trubom kada se bude spuštao niz Oštrikovac. Pri izvršenju prepada da se obrati pažnja na zadnji, tj. treći kamion u kojemu će se nalaziti nekoliko njemačkih vojnika. Čim se saznalo o čemu se radi oko desetak boraca odreda pripremilo se i krenulo je prema cesti poslije podne bez obzira na vidljivost i opasnost koja može uslijediti svaki čas. Seoski NOO Visočani organizirao je sve muškarce iz sela koji su s nekoliko mazgi došli na određeno mjesto za učestvovanje u akciji, utovar materijala i prebacivanje u šumu. Prema izvještajnim

Kuća na Lastovu u kojoj je boravio Lastovski odred

Pristanište sv. Mihovil — u pozadini iza uzvišenja mjesto Lastovo. Sva brda, uzvišenja i prilazi uz obalu bili su dobro utvrđeni

podacima kamioni su se pojavili na Oštrikovcu, čuli su se znakovi trubom, ali nažalost borci odreda bili su još daleko od ceste. Žurili su se, ali nису mogli stići, jer je kolona naišla ranije između 17 i 18 sati. Za svega sto, dvjesto metara zakašnjenja kamioni su prošli, a time je propala dragocjena akcija. Uznemireni zbog ovoga došli su ipak do ceste i zaklonili se pored jedne međe, do samog puta, s namjerom da napadnu prvi kamion koji bude naišao. Vrijeme je prolazilo, nijedno se vozilo nije pojavljivalo, već je naišao vojnik »vražijevac« noseći pušku preko ramena, kojega je borac Bosanac sagnuvši se preko zida zahvatio pozadi za jaknu i prebacio ga preko zida među borce odreda. Poslije ovoga odred je došao u Drenovu Dolinu.

Ujutro drugog dana, poslije predhodnih razgovora i dogovora, predstavnici odreda održali su sastanak sa njemačkim podoficijom koji je došao s Oštrikovca na pregovore. Od strane odreda sastanku je prisustvovao Nikša Tovarac, Mato Matijašević vodnik u odredu i Mato Mojaš, a od terenskih radnika drugovi Pero Štrbinić, Rade Gjanović i Ivo Bokun. Dogovoreno je da se baterija preda sa čitavom posadom i ispale granate na susjedne baterije prema raspoloživim elementima (bila je zaliha od oko dvije hiljade topovskih granata). Prema ovom dogovoru određena je grupa boraca odreda i terenskih radnika sa zadatkom da uđe u bunkere i da sa engleskim bombama uništi Nijemce, te uništi bateriju koja je imala četiri dalekometna topa i dva protuavionska topa. Nakon toga imalo se prenijeti oružje i radio-stanica. Utvrđeno je da se u akciju pođe naveče. Međutim, podoficir nije htio ostati već da će poći i pripremiti stanje na bateriji što će olakšati odredu izvršenje akcije.

U toku dana rukovodstvo odreda održalo je sastanak i odlučeno je da odred iste večeri izvrši napad i likvidaciju baterije. Kad je pao mrak odred je krenuo iz baze u pravcu baterije na Oštrikovcu uputivši jedno obezbjeđenje u pravcu Ošljega, a drugo u pravcu Rudina. U akciju zajedno s odredom krenuli su terenci Rade Gjanović, Baldo Gjanović i Pero Mrnarević (stari). Glavnina odreda otišla je pravo na njemačku bateriju preko ceste oko 22 sata 13. septembra, koja je bila dobro utvrđena s podzemnim bunkerima i opkoljena sa žicom. Kada su se borci odreda približili i došli blizu i dijelom unutar žice svi vojnici »vražijevci« na stražarskim mjestima i oko bunkera plašljivo i užurbano su pritrčavali i sa oružjem su prešli preko žice u sastav odreda i ako to nijesu trebali učiniti prije nego li se izvede planirana akcija. Nijemci su primjetili žurbu, neko komešanje i jedan od njemačkih podoficira otišao je običi stražarska mjesta na kojima nije nitko bio. Uto se čula povika: »Alarm, na oružje, opkoljeni smo, Hrvati su sa partizanima«, te svaki skoči sa svojim oružjem na položaj i u isto vrijeme javljaju bateriji na Rudinama da su opkoljeni. Tada su se unutar žice od same baterije nalazili komandant odreda, te neki borci s Nikšom Tovarac. Odmah je izdato naređenje o povlačenju. U ovoj akciji poslije izbacivanja dvaju zatvarača na topovima prišlo je odredu svega 16 vojnika s oružjem. Poslije akcije trebalo je brzo izvršiti prebacivanje preko ceste prije stupanja u akciju baterija i teškog oružja s Rudina i ostalih područja, a i intervencije vozilima cestom koja je povezivala obližnja njemačka uporišta. Odred se vješto izvukao i došao na polazno mjesto u Drenovu Dolinu, s pridošlim vojnicima.

Rano ujutro u svanuće odred je krenuo iz Drenove Doline put sela Točionik. Dolaskom u Točionik u susret odredu prišao je odbornik Niko Obuljen koji je odred doveo u ogradu poviše sela sa sjeveroistočne strane. U maloj ogradi, u kojoj je bilo nekoliko stabala, opasana zidom (međom), a sve naokolo goli krš, nalazili su se čitavog dana borci odreda, a s njima 16 vojnika s baterije. 29 Talijana koji su radili na njemačkim bunkerima u Dolima i Zamaslini, te vezom došli i pri dolasku u Točionik predati odredu. Jednu grupu od 7 Talijana doveo je Pero Milko u ogradu Mrnarevića, u Visočane, a Baldo Gjanović je odatle sproveo u Točionik. Odredu su pridodati i neki civili koji su putem veze došli na ovo područje. Obzirom da se je od Točionika na udaljenosti od tri i po kilometra nalazila njemačka baza u Čepikućama s bataljonom Nijemaca, a tako isto u krugu i drugi njemački položaji i uporišta, a imajući u vidu da je odred od 32 borca na ovom uokruženom položaju imao 50 pridošlih naoružanih vojnika i drugih lica, zadatak nije bio lak, kako i na koji način se probiti i doći na Pelješac.

Poslije kraćeg vremena nakon dolaska odreda u ogradu seljaci su nam donijeli u kotaricama grožđa, smokava i kruha, naglašavajući da će nam pripremiti ručak. Tako je i bilo. Ubili su ovna i ručak se pripremio. Terenski radnici bili su na svojim mjestima, na izvidnicama pored prilaza selu. Oko 12 sati terenski radnik Pero Milko iz Dola i neki drugi obavijestili su nas o približavanju njemačke patrola, koja je došla do blizu sela, ali se naglo povratila. Nije prošlo od tada mnogo vremena stiže obavještenje da se približava vod od oko 50 Nijemaca. Naredba je bila da se ne pristupa u otvorenu borbu zbog situacije u kojoj smo se nalazili. Nijemci došavši u Točionik zašli su u kuću u kojoj se spremao ručak za odred. Starija žena (majka Stijepa Krijes) koja je pripremala ručak mislila je da su to došli partizani. U pratnji njemačkog oficira nalazio se vojnik pripadnik »Vražije divizije« koji je pozdravio i zapitao: »Dobro jutro bako! Šta radiš bako? Gdje ti je sin?« Žena naivno odgovori: »S vama je, a evo ja sinko baš pripremam ručak za vas.« Pita ga oficir da što govori. On je na to preokrenuto rekao: »Kaže da joj je sin otišao u polje.« (Kasnije se saznalo da je taj vojnik prišao partizanima). Izlaskom iz kuće prosljedili su s ostalim kroz selo i uputili se u pravcu ograde. Čuo se glas komandira na njemačkom jeziku: »Ovu šumu treba pretresti!« Na ivici ograde i do sela bili su borci odreda. Ponovno je uslijedilo naređenje da se ne otvara vatra i ne otkriva položaj zbog njemačkih izvidnica, jedinica i baterija koje su se nalazile na par kilometara udaljenosti. Kretanje nije bilo omogućeno u bilo kojem pravcu. Također ni u pravcu Hercegovine. Pored toga teren je krševit bez zaštitne šume i makije. Trebalo se pritažiti i čekati noć za pokret u pravcu Bistrine i Pelješca. Kad su Nijemci opazili na ogradi mitraljez i uperene neke puške, zastali su. Uto su opalila dva-tri metka od strane terenskih radnika s druge strane sela, koji nijesu smjeli odavati položaj. Oni su htjeli na taj način upozoriti na opasnost. U pravcu Nijemaca opaljen je i jedan metak od strane pridošlih vojnika. Čim su Nijemci čuli pucanj i primjetili nesigurnost, bojeći se opkoljavanja, naglo su se povukli u pravcu Smokovljana i Oštrikovca. Vrlo lako su se mogli svi opkoliti, ali nastala bi borba koja bi dovela do veće intervencije Nijemaca s obližnjih baza uslijed koje bi se odred sa pridošlim vojnicima, Talijanima i civilima našao u vrlo teškom položaju. Tim više što bi bataljon Nijemaca sa udaljenosti od tri do četiri kilometra, iz Čepikuća, mogao vrlo brzo stupiti u akciju, uz podršku artiljerije. Teška srca morao se propustiti njemački vod iz Točionika. Odlaskom njemačkog voda pretpostavljalo se da će nakon izvještaja ipak Nijemci stupiti u akciju (iako nijesu imali podatke o našim snagama i gdje se sve nalaze). Stijepo Krijes s nekim seljacima donijeli su u ogradu ručak i vrijeme je prolazilo mirno i u odmaranju, a i u utvrđivanju položaja ukoliko dođe do borbe. Straže su budno pratile okolne prilaze i uzvišenja. Komandi odreda jasno je bilo da se može predvidjeti borba i posljedno-dnevna akcija Nijemaca. Zbog toga su poduzete mjere pripravnosti i donesena je odluka da se krene čim se počne mrčiti. Kasnije poslije podne Nijemci su krenuli u pravcu Točionika, ali se nijesu sasvim približili, već je baterija s Rudina sa četiri teška topa otvorila brzu paljbu na položaje blizu Točionika. Ispaljeno je više plotuna. Granate su padale svuda izvan i do same male ograde, u kojoj je nekoliko stabala i većeg drveća obavijeno grmljem zaštićivalo od pogleda naše ljudstvo. U to vrijeme niz padine golog uzvišenja, koje se spuštalo prema ogradi i nekim kućama produgastog sela, spuštala se stoka sa čobanima i već je bila na domaku sela. Teško je objasniti da je od ove artiljerijske vatre samo ranjen terenski radnik Rade Gjanović u leđa. Prilično ga je zaštitila torba na ramenu sa knjigama I Kongresa USAOH-a koje je nosio za Kotarski komitet SKOJ-a. Komad granate torbu je svu rastrgao. Uništena je jedna štala i pogodeno je par govoda. Niz kamenjar silazio je terenski radnik i član Općinskog NOO Smokovljani Ivo Bokun iz Trnovice, koji se čitavo vrijeme nalazio u vezi s našim odredom. U času kada se Ivo nalazio oko pedeset metara od ograde, na kamenjaru, granate su počele padati u tom krugu. Brzo se našao zaklonivši se djelomično pod kamenjar. Poslije paljbe nastalo je zatišje, ali isto tako i jaka opreznost. Ni jedna granata nije pala u ogradu, gdje smo se svi nalazili. Time nije izbjegnuta opasnost, ni nesigurnost, tj. da neće i ovaj dio biti izložen artiljerijskoj vatri. Zbog toga odmah je donesena od-

luka o pokretu u produžnoj koloni pored kuća sa sjeverne strane i ograđenih međa, gdje se neko vrijeme i zastalo do mraka. Onda je nastao pokret uz kamenjare i uzvišenja poviše Točionika i preko ivica brda u pravcu Smokovljana. S odredom iz Točionika išli su i vodili su odred Pero Milko, Rade Gjanović, Mijo Mihaljević zvan Mijun, Pero Mihaljević zvan Škopo, Baldo Dender Melkov, Nikola Gjanović, Mato Vojvoda i Ivo Bokun. Bio je to naporan i težak pokret preko krša s izrazitim ostrim kamenim šiljcima, udubljenjima, rupama, prosjecima i škrapama u mrkloj noći. Ali taj put trebalo je preći, drugog izlaza nije bilo, jer na svim puteljcima, prilazima i šumarcima u pravcu Točionika bile su postavljene njemačke zasjede. Cilj je bio opkoljavanje i zadržavanje naših snaga na području Točionika dok se pripremi šira akcija Nijemaca sa područja Topologa, Ošljega, Rudina i Čepikuća. Kretanje Lastovskog odreda s pridošlim ljudstvom vršilo se naporno i sporo, ali su se time izbjegle i zaobilazile sve zasjede. Prelaz preko brda i najtežeg golog kamenitog i strmog terena neprijatelj nije mogao predpostavljati. Kada se stiglo na uzvišenja poviše centralnog dijela Smokovljana sa sjeverne strane, nastalo je postepeno spuštanje niz strme i kamenite strane brda prema selu. Oko jedan sat poslije pola noći odred je stigao u vezu s odbornicima i održavaocima veze iz Smokovljana koji su organizirali izvidanje i stražarenje budno prateći svaki pokret Nijemaca. Straže su se naizmjenično održavale na prilazima i istaknutim predjelima sela Smokovljani, koje se proteže nekoliko kilometara i sastoji od više zaseoka. Prošavši pored zaselka Branilovići, Dolina (gdje se malo zastalo), Zabreže i pored zaselka Podgora i blizu Tunjice svi smo se prikupili na raskrsnici puta zaselka Mjenovići i tu posjedali umorni od teškog puta. Aktivni terenski radnici Stijepo Katičić, Đuro Oblizalo, Antun Bendeviš i Božo Vlahović (kojega su Nijemci strijeljali pred oslobođenje u Slanomu sa Nikšom Bilićem iz Broca) brzo su organizirali donošenje vode. Nastao je dogovor o daljnjem pokretu nakon kojega je odred s ostalim ljudstvom trebao preći glavnu cestu i između uzvišenja Debele Glavice i Crvanj, nekom stazicom, preći na područje udoline između Debele Glavice i Debelog Vrha. Predložio sam i tako je dogovoreno da se ujutro donese voda u mjevovima na taj način što će se mjevovi puni vode staviti u sakune, a oko gnoj tako, da bi se dobio utisak kao da se nosi gnoj u baštinu. Odbornici koji su radili na održavanju veze trebali su preći preko ceste nedaleko njemačkih položaja sa mazgama natovarenim mjevovima vode u sakunima.

Poslije dogovora krenulo se u koloni jedan za drugim u odstojanjima od više metara. Baš kada su prvi borci došli do blizu ceste čula se buka motornih vozila. Zastalo se i pritažilo dok su prošla dva njemačka tenka. Pokret je odmah uslijedio dosta ubrzanim korakom i došavši na određeno zemljište nastalo je prikupljanje i raspoređivanje između grmlja koje je bilo prilično nisko i nije moglo u potpunosti zaštititi ljudstvo od pogleda s okolnih uzvišenja. Međutim, trebalo je sve dobro maskirati jer je tu bio određen boravak tokom čitavog dana, a tek u sumrak nastaje daljni pokret. Na ivicama Debele Glavice i Čuvanaj djeca-čobani čuvajući ovce

Dom kulture na Lastovu gdje su se održavale priredbe i manifestacije

vršili su osmatranja i držali stražu pjevajući pjesme. Među ostalim čule su se riječi u narodnoj melodiji: »Nebojte se moje ovce, nema vukova!«

Ujutro oko 7 sati po dogovoru donesena je voda u mjehovima, ali i hrana o kojoj nije bilo riječi. Vješti odbornici i domaćini sela pripremili su što su mogli i poslali svojim boricima, na vrlo spretan i neprimjetan način. Prošli su s natovarenim mazgama pored njemačkih položaja. Pričali su kako su tu noć Nijemci postavili četiri zasjede u pravcu Točionika pored puta. Donijeli su i veselu vijest kako Nijemci jutros vrše akciju prema Točioniku i Trnovici, kako njemačke jedinice i vozila kreću u tom pravcu s više strana. Kreću u akciju tražeći partizane koji su izvršili uspješnu akciju na Oštrikovac, pored glavne ceste kroz pojas žice i straža. Vijest je potvrdila i našu sigurnost na tom području tokom dana. Nastao je veseli razgovor i raspoloženje. Dijelila se hrana i sjedeći na kamenjaru pored smrkova i drugog grmlja ugodan je bio doručak, tim više radujući se zavaranoj akciji Nijemaca na jučerašnje položaje odreda, čiji se sastav sada nalazi sasvim blizu njihovih baterija, na suprotnoj strani. Saznalo se također da je za ovu akciju došlo ujutro pojačanje od jednog bataljona Nijemaca s Mljeta i drugog područja. Odbornici su sjedali i razgovarali i kasnije otišli gorneci mazge na kojima je ranije donesena hrana i voda. Prolazilo je vrijeme, a poslije podne bilo je toplo, sunce je sijalo, što se sve odražavalo kao da je sredina ljeta. Oko 18 sati, u sumrak, na obavijest o pokretu svi su poustajali i uslijedio je pokret prema Bistrini. S odredom je išao odbornik Pero Milko. Prolazilo se pored zaselka Rudina i pored mora na Balini. Svi su posjedali u šumici blizu mora i čekali daljnju obavijest. Pored komandira odreda i komesara Marka Pecotića iz Smokvice operativnu funkciju vršio je Nikša Tovarac iz Luke kod Hodilja koji je dobro poznao teren i prilike na njemu. Oko pola noći izvađena je barka iz mora,

koja je bila potopljena, a vesla su bila sakrivena u šumi. Počelo se pomalo i tiho ulaziti u barku i brzim zaveslajima vesala barka je odmicala od obale. Nijemci su se nalazili u Hodilju i stalno su u malim rafalima pucali iz mitraljeza i bacali svjetleće rakete. Izgledalo je kao da su primijetili kretanje barke koja je prolazila Bistrinu pored Otoka Života i otočića Banja na rt Čejen blizu Luke. Poslije prelaza jedne grupe boraca došla je putem veze i druga barka pa su tako obje barke prebacivale i ostali dio ljudstva koji se nalazio na Balini. Barka je bila Nika Franušića, a druga Toma Gamulina namještenika na Otoku Života. Veslači su bili Antun Franušić, Jozo Franušić, Anteša Radetić iz Luke i Nikola Beatović iz Ošljega koji je vadio barku iz mora na Balini. Nakon prelaza preko Bistrine svi su krenuli u selo Rusanj i nalazili se na stranama uzvišenja Kulina (visoko 166 m) prema uvali Biljevica. Glavnina je logorovala u masliniku Anteše Radetića uz jaku stražu. Ukupno se nalazilo oko 90 ljudi na prolazu. Trebalo je krenuti dalje prema Dubi uz more, ali put nije bio osiguran. Prije dva dana Nijemci su napali delegate na putu blizu Dube, koji su odlazili na Okružnu konferenciju Narodnog fronta na Lastovu. U svanuće Nikša Tovarac poslao je patrolu od trojice boraca put Dube. S pola puta patrola je dala znak da je put slobodan. Već se razdanilo i kad se razvidjelo područje prema Dubi oko 8 sati 16. septembra nastao je pokret putem pored mora u pravcu Dube. Krenula je kolona u odstojanjima od 18 metara. Prijetila je opasnost da kolonu primjeti izvidnica baterije s Neum Kleka, jer bi u tom slučaju bila izložena artiljerijskoj vatri. Kad se predhodnica približavala Dubi mještani misleći da su Nijemci pobjegli su iz sela. Nikšu Tovarca, koji je išao na čelu kolone, prepoznali su dolaskom u selo i saznajući da su partizani povratili su se natrag u kuće. Tada su nas počastili smokvama i rakijom.

Mjestance Luka kod Hodilja u kojemu se zadržao Lastovski odred pri prolazu preko uvale Bistrina

Selo Duba kod Stona preko kojeg su se kretale partizanske jedinice i održavale veze između kopna, Pelješca i otoka; Mljeta, Lastova i Visa

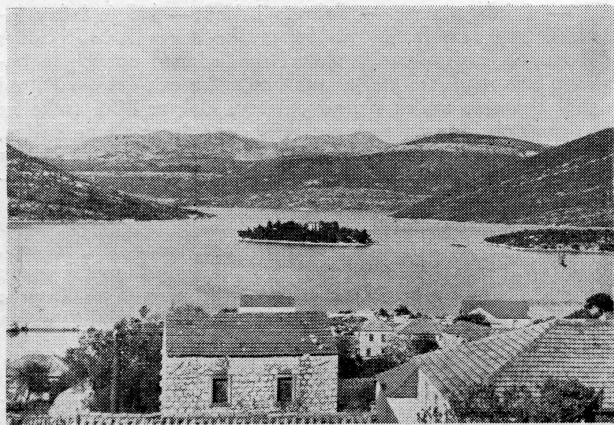
Poslije kraćeg zadržavanja uslijedio je pokret put Gnjilom Rata, gdje se je zastalo, izvršilo raspored u gustoj šumi do mora i čekala veza s Pelješkim odredom. Zbog blokade i stizanja pojačanja Nijemaca prema Janjini ostalo se u Gnjilom Ratu 16., 17. i 18., a 19. septembra odred je otišao i sastao se s Pelješkim odredom jer su se predviđale zajedničke operacije protiv Nijemaca dok su jedinice prekomorske divizije vodile velike borbe na Pelješcu. Za vrijeme dok su se borci Lastovskog odreda nalazili s Pelješkim odredom na određenim položajima ostalo ljudstvo ostalo je u Gnjilom Ratu s tri boraca Lastovskog odreda sa zadatkom da se s pridošlim ljudstvom putem veze probiju i prebace na Lastovo. Međutim, do toga nije došlo. U to vrijeme dječak Nikola Bautović od 11 godina iz Dančanja probijajući se sat i po kroz gustu makiju donio je izvještaj i predao ga komesaru Marku Pecotiću. U izvještaju je bilo naznačeno da su se Nijemci povukli prisilno put Stona. Borbe koje su se vodile uspješno su se završile, njemački položaji bili su razbijeni. Janjina je oslobođena, kao i čitav Pelješac do Crnjave blizu Stona. Nijemci su se u neredu povukli u Ston gonjeni od boraca NOV. U tom naletu jedna četa prodrla je do Stona, ali je naišla na minsko polje i povukla se jer još nije bilo u planu osvajanje Stona. Za vrijeme boravka u Gnjilom Ratu hrana je stizala iz sela Dube u oskudnim količinama, jer je teško bilo osigurati hranu za oko sto ljudi, a veze između Dube i Stona bile su otežane. Dubljani su donosili raženi kruh, a nešto hrane dalo je rukovodstvo Pelješčkog odreda, Općinskog NOO i Komiteta Ston. Raspodjelu hrane vršila je bolničarka u odredu drugarica Ane Franušić. U blizini u šumi nalazio se stacioniran Općinski NOO Ston i tih dana zalazilo se u logor na razgovor, a i članovi odbora i komiteta dolazili su na razgovor k nama (Ante Bautović, te Ivo Bautović, Luko Blitvić . . .). U pravcu Dančanja na području Suhog Polja nalazio se logor Pelješčkog odreda. Među pridošlim ljudstvom bio je i veterinar — Hrvat koji je pobjegao iz njemačkog garnizona u Topolomu i putem veze pridodat je odredu zajedno sa još osmoricom. On je jednom Talijanu u Gnjilom Ratu operirao nogu.

Čim je oslobođen Pelješac nastalo je živo kretanje. Lastovski odred 21. septembra oko 12 sati napušta logor u Gnjilom Ratu i kreće preko brda, puteljcima, kroz šumu i preko kamenjara, te Suhog Polja, stranama Grbini brda dolazi u Dančanje. Tu je uslijedio odmor. Stanovnici sela radosni oslobođenjem Pelješca donosili su hranu i piće. Osobito je oko boraca obilazio i stvarao raspoloženje, nudio hranu i vino,

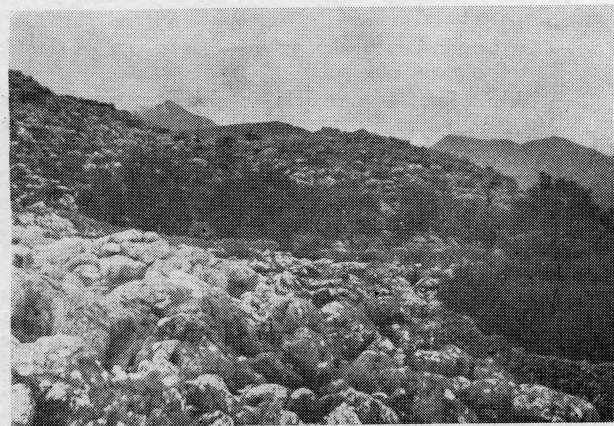
Petar Radetić zamjenik komandanta Pelješkog područja, zvan «Brko». Nakon odmora krenulo se dalje u pravcu Janjine. Neprekidnim pješaćenjem pređen je put od preko 15 kilometara pored makije, ograda i vinograda i pred veće stigli smo u Janjinu. Vidjeli su se tragovi borbe, napuštene i razbijene njemačke vojske, a ljudi veseli, puni vedrine i raspoloženja, svak na svoj način ispoljavao je svoje osjećaje doživivši očekivano oslobođenje. Ugodno i radosno se svaki od nas osjećao te večeri. Iako je vladalo loše vrijeme i ako smo bili umorni orila se pjesma, nizali su se veseli razgovori, provodile su se šale, igralo je kolo. Veselili smo se i noćili smo zajedno s Pelješkim odredom koji je također došao u Janjinu. Čim smo stigli u Janjinu pridošlo ljudstvo (62) predato je i raspoređeno je u prekomorske jedinice 26. divizije.

Drugog dana 22. septembra naredbom Štaba grupe južno-dalmatinskih otočkih odreda. Lastovski odred krenuo je iz Janjine u 13 sati za Trstenik. U Trsteniku na obali bilo je mnogo raznog ratnog materijala i hrane, stalno se prenosilo i prevozilo. Po seoskim putovima kretale su se kolone vojnika i magzi natovarenih raznim materijalom. Poslije kraćeg zadržavanja odred je zaplovio brodom iz Trstenika za Korčulu gdje je stigao pred veče i svi borci prisustvovali su priredbi i učestvovali na manifestacijama priređenim prilikom proslave oslobođenja Korčule. Time je završila akcija koju je izvršio Lastovski odred na području koje je bilo zaposjednuto gustom mrežom neprijateljskih jedinica i uporišta. Odred je uspješno izvršio zadatak, a još je veći uspjeh što je vodio i doveo na oslobođeni Pelješac preko pedeset pridošlih naoružanih i nenaoružanih vojnika i drugih lica.

U Korčuli Lastovski odred ostao je dva dana i narednjem Štaba grupe južno dalmatinskih otočkih odreda otputovao je naglo rano ujutro u 4 sata 24. septembra, sa Štabom grupe, brodom u Trstenik. Poslije vrlo kratkog zadržavanja u Trsteniku brod je krenuo s odredom do Dobre Luke, gdje su borci odreda drugi put dospjeli. Bez zadržavanja oko 9 sati uspinjući se stranama Oštrog Vrh brzo su stigli na najviša uzvišenja te se strmo spustili u pravcu zaselka Zaradeže, te nastavili ubrzanim maršem oslobođenim Pelješcem put Ponikava. Za vrijeme kretanja kroz Ponikve iznenadili su naš avioni u niskom letu. To su bili naši avioni koji su nastavili let u pravcu Stona i tamo tukli neprijateljske položaje. Došavši u selo Metohija odmah je izdata naredba za zaposjedanje položaja »A2« (Crnjava uzduž puta, kota 323 m i padine Ilinog brda prema koti 469 na pogled Stonu). Odred je ostao na položajima do drugog dana poslije podne. Vrijeme je bilo ružno, vjetar i magla. Došao je u zamjenu na položaj prvi bataljon 16. južno dalmatinske brigade. Smjestili smo se u kućama Metohije. Ovog dana 26. septembra 1944. došao je u Ponikve Pelješki i Mljetski odred, te se formirao drugi bataljon 16. južno dalmatinske brigade od tri odreda: Lastovskog, Mljetskog i Pelješkog odreda. Formiranje bataljona izvršeno je kod sela Metohija. Na taj način formirana je veća jedinica koja je uspješno odbijala napade Nijemaca i izvršavala važne zadatke i akcije za oslobođenje Stona i stonskog područja zajedno sa jedinicama 26. prekomorske divizije koje su stigle u Ponikve 12. X 1944. Operacije za oslobođenje Stona počele su u sumrak

Bistrina — preko koje je barkama, pored Otoka Života, prolazio Lastovski odred. Naprijed mjesto Hodilje, gdje se nalazilo njemačko uporište

Kamenita ograda kod sela Točionik, gdje je od Nijemaca napadnut Lastovski odred

17. X 1944., a 18. X 1944. poslije jutarnje ulične borbe u 9 sati Ston je oslobođen. Daljnje operacije vodile su se za oslobođenje Stonskog primorja koje je u potpunosti oslobođeno 23. X 1944. Drugi bataljon 16. brigade 26. X 1944. ulazi u sastav 1. dalmatinske brigade, a ostali dijelovi u sastav 11. dalmatinske brigade. Borci drugog bataljona 16. brigade sastali su se sa borcima 1. dalmatinske brigade u Neum Kleku u noći od 26. na 27. X 1944. odakle je brigada odmah krenula na operacije kod Knina. Tako je rasformirana 16. brigada poslije oslobođenja Stona i stonskog područja koja je bila osnovana od boraca Korčulanskog, Lastovskog, Pelješkog i Mljetskog odreda, dobrovoljaca i mobiliziranog ljudstva.